

mációs központok között, a központok tájékoztatása az intézetben folyó munkáról, szükség esetén önálló irodalomkutatás.

A szolgáltatás kiépítésének első ütemében (1975 végéig) a bizottság a következő státusok beállítását tartja szükségesnek: A felelős központnak 10 státusra van szüksége (a kulcsszám megjelölésével), ebből 6 kerüljön a könyvtárba, 4 a Pedagógiai Intézetbe. További 7 informátor kerüljön a (felsorolt) speciális és közvetítő központokba. - A felelős központ költségvetési terve is bekerült a javaslatok közé. E tervnek két része van: alapítási költségek, évi működtetési költségek.

A javaslat zárómozzanata meglehetősen problematikus: A bizottság úgy látja, hogy a nemzetközi szolgáltatásokba való bekapcsolódás tervezését egy különálló, állandó testületre kell bízni. Ez lenne a Pedagógiai és Pszichológiai Információs Bizottság, amely a Tudományos Információs Tanács állandó alosztályaként teljesíthetné leginkább feladatát. Létrehozása azonban eleve megvalósíthatatlannak látszik, mert a legutóbbi minisztertanácsi határozat értelmében a Tudományos Információs Tanács nem bővítheti alosztályainak számát, ellenkezőleg, meg kell szüntessen már működő alosztályokat.

JEGYZETEK

1. Meyriat, Jean: Information services in the social sciences. Some bases for an evaluation. Directorate for Scientific Affairs, Scientific and Technical Information Policy Group. 1972.
2. Brittain, J. M.: Information and its users. A review with special reference to the social sciences. Bath. 1970.
3. Bjerstedt, Åke: Pedagogisk dokumentation. - Pedagogisk dokumentation 12, 1972. Special bulletin från Pedagogisk-psykologiska institutionen, Lärarhögskolan Malmö.
4. Line, M. B.: Az INFROSS-vizsgálat és tanulságai. = Könyvtári Figyelő. 1972. No. 5. 483-495. p.
5. Brittain, J. M.: User studies in education and the feasibility of an international survey of information needs in education. Paper prep. for the Council of Europe EUDISED Steering Group. Bath. Sept. 1971.
6. APA = American Psychological Association.

Pillanatkép a skandináv közművelődési könyvtárakról

MÁNDY Gábor - VÁSÁRHELYI Judit

A Könyvtári Figyelő 1974. évi számaiban elég sok cikk foglalkozott a skandináv országok könyvtárügyének különféle aspektusaival. Emlékeztetőül - s mert az e témakörökkel kap-

csolatos tapasztalatok közlését mellőztük jelen cikkünkben - felsoroljuk az elmúlt évben közölt cikkeket. N. RÁCZ Aranka: Közművelődési könyvtárügy Dániában, 438-450. p.; VADÁSZ Ferencné: Könyvtárosképzés a skandináv országokban, 477-482. p.; HALLGREN, S.: Elektronikus adatfeldolgozás a svéd közművelődési könyvtárakban, 369-373. p. (A szerk.)

A Magyar Könyvtárosok Egyesülete szervezésében lehetővé vált, hogy 1974. augusztus 26-a és szeptember 15-e között egy kisebb csoport tapasztalatgyűjtő látogatást tegyen három skandináv államban (Finnországban, Svédországban és Dániában). Elsősorban a közművelődési könyvtárak, s ezek ellátásának, irányításának országos rendszere érdekelt bennünket. Összesen 32 könyvtárat láttunk, felkerestük a könyvtárellátó vállalatokat, valamint az országos felügyeleti szerveket.

A zsufolt program ellenére, a rövid idő miatt a skandináv könyvtárügyről alkotott képünk nem lehet teljes. Itt csak azt kísérelhetjük meg, hogy röviden, "pillanatfelvételszerűen" összefoglaljuk legmélyebb benyomásainkat, legérdekesebb, legjellemzőbb tapasztalatainkat.

A pénzügyi-igazgatási háttér

Skandináviában kétféle, egyidejűleg egymás ellenében ható rendszer - szerencsés esetben dinamikus - egyensúlyából él a közművelődési könyvtár: egyfelől az állami igazgatásnak, pénzügyi ellátásnak (cél támogatásoknak) és bizonyos módszertani-technikai irányításnak az elve érvényesül a megyerendszeren keresztül (még az egyébként könyvtári törvénnyel nem rendelkező Svédországban is), másfelől az egyes közigazgatási alapegységeken, a nagyfokú autonómiát élvező kommunális egységeken belül a helyi vezetők önállóan döntenek arról, hogy milyen mértékben kívánják anyagilag támogatni a helyi könyvtárat. Ennélfogva az egyes regionális könyvtárak elfogadott költségvetési kerete nagymértékben függ az illető régió gazdagságától, a határain belül befizetett jövedelmi adók összegétől. Példa erre a finnországi Espoo, ahol gazdag polgárok élnek (és adóznak!); ez a kommunális egység ezért dinamikusán fejlődik. Nem csoda, hogy valóságos "kacsalábon forgó" könyvtárat építettek. A kommunális egységek finanszírozzák és magukénak is érzik a könyvtárakat. A helyi tanácsok és a könyvtárak között jó a kapcsolat. Sok helyütt a tanács szokásos üléseit a könyvtárban tartja, külön tanácssteremben (pl. Täby), a könyvtár őrzi a közigazgatással kapcsolatos irattárat is. Bár egy helyütt azt mondták, hogy Skandináviában "a könyvtárak sok pénzt kapnak, a könyvtárosok keveset", az utóbbiak sem panaszkodhatnak. A dán közművelődési és iskolai könyvtárak az 1974/75-ös pénzügyi évben 510 millió dán koronát kaptak (ennek 25 %-a az iskolai könyvtáraké); az 510 millió 47 %-a munkabér. A 40 000 lelket számláló Täby 11 millió svéd koronáért épített magának könyvtárat, évi fenntartási költsége 1,6 millió, ebből csak propagandára 28 ezret fordítanak. Egész Skandináviában presztizskérdés a korszerű könyvtár.

Könyvtári törvények

Dániában 1965-ben, Finnországban pedig 1961-ben hozott könyvtári törvény van érvényben, Svédországban ilyen nincsen, ez azonban nem látszik meg; minden ugyanolyan gördülékenyen, szervezeten folyik, mintha törvénybe lenne iktatva, "magától". (A KF. 1969. évi 1. számában (43-45. p.) közöltük a két említett törvény szövegét. - A szerk.) Mintha a svédek törvény nélkül is áthatná a közművelődés és szűkebb értelemben a könyvtár iránti felelősség; egy lépéssel a lehetséges rendelkezések előtt járnak. Dániában 1974-ben új törvényjavaslatot terjesztettek elő, amely "nagykorúsítaná" a kommunális egységeket: ezentúl az állami támogatást nem a könyvtáraknak közvetlenül, hanem ehelyett a kommunális egységnek fizetnék, s a kommunális egység teljesen önállóan döntené el, hogy a nagyobb költségvetési tételből mennyit szán könyvtárügyre. A svédek e lépésen már túl vannak: számukra a mérleg pozitív eredménnyel zárult, nem csalódtak a helyi tanácsokban, a könyvtárak igen nagy összegeket kaptak fejlesztésre. Dániában a jelenlegi rendszerben bizonyos serkentést jelent, hogy az állam a könyvtárakra fordított helyi költségeknek kb. 30 %-át adományozza. Az állami támogatást mindezülig a Bibliotekstilsynet, az állami felügyeleti szerv osztotta el; ez a törvényjavaslat elfogadásával természetesen megszűnik, a felelősség az állami szintről átkerül kommunális szintre. Ugy tűnik, hogy a hatvanas évek könyvtári áttörése, a hatalmas fejlődésnek jólszervezett, centralizált formák kialakításával elért korszaka után (amikor is a közművelődés céljait a könyvtárak nagymértékben sikeresen valósították meg), e rendet valamiféle decentralizáció, autonóm törekvések váltanak fel, a regionális különbségeknek megfelelően.

Mindent egy helyen - a családi könyvtár

A gyerekek és a felnőttek közös, egy épületben történő kiszolgálása egész Skandináviában igen elterjedt. Természetesen nem arról van szó, hogy külön épület hiányában kerülnek össze a különböző korosztályok. Mindenkinek megvan a maga minden kényelemmel és szükséges berendezéssel felszerelt részlege. A gyermekrészlegeket sok helyen (pl. Linköpingben) csak könyvespolcokkal különítik el. A nyitvatartás rendszerint az egész könyvtárra vonatkozik (kivétel csak - néhány hazai példához hasonlóan - a klubövezet, amelyet a könyvtár egyéb részlegeinek bezárása után, illetve nyitása előtt is működtethetnek, vagy azok a kutatófülkék, amelyek, külön lépcsőházuk és bejáratuk lévén, a kutatók által a nappal és az éjszaka bármely órájában megközelíthetők pl. a turkui finn egyetemi könyvtárban). A "családi" jelleg abban áll, hogy - a propagandában is - az egész családnak kínál a könyvtár közös - bár differenciált - szórakozást és művelődést.

A családi könyvtár összkomfortos jellegéből is adódik, hogy a gyerekek nagyon korán megszokják a könyvtárat, megtanulják használni, természetes környezetüknek érzik. Már a néhány hónapos csecsemőnek is megvan a helye, ahol hempereghet, amíg az anyja könyvet cserél (pl. Täbyben, a Läsésalongenben). A nagyobbak képeket nézegetnek, lemezeket hallgatnak, rajzolnak, festenek, játékokat készítenek a gyermekkönyvtáros vezetésével. Sok helyütt működik bábszínház; meseórát, fejtörőt mindenütt

tartanak. Az állami és magánóvodák korlátozott száma miatt a gyermek-részlegek mindenütt óvodai szolgálatot is végeznek, amelynek keretében a teljes iskolaelőkészítő óvodai programot megtanítják, ill. eljuttatják a gyerekeknek. Vajon nem lehetne-e nálunk is (megemelt költségvetéssel) jobban támaszkodni a könyvtárakra a hátrányos helyzetű családok gyermekeinek segítése során?

A "mindent egy helyen" elve főleg abban jut kifejezésre, hogy a hagyományos könyvtári szolgáltatásokat minden irányban meghaladva zenét lehet hallgatni, nyelveket lehet tanulni, tv-t nézni, rádiót hallgatni, festményeket, grafikákat, szobrokat, plakátokat, diafilmeket szemlélni, báb-színházat nézni és játszani, mesét hallgatni, rajzolni, ragasztani - csaknem minden közművelődési könyvtárban. Igen gyakori, hogy a könyvtárat a művelődési házhoz hasonló "szabadidő házzal" vagy "kulturális tevékenységek házával" építik egybe (pl. a stockholmi Läsesalongenben). A malmöi városi könyvtárban komplett barkácsműhelyeket is láttunk, Fritisgård-ban sport-teremből ill. játszótérből nyílik a fiókkönyvtár. Koppenhága mellett, Hvidovre-ban a méregdrágán (24 millió korona) felépített óriási kulturális központ "könyvtári éttermében" ebédeltünk, ugyanitt mozit, különböző klubszobákat láttunk. A kulturális tevékenységek szinte teljes skáláját biztosítani tudja ez a multifunkcionális komplexum. Az elképzelés közel áll a Gyurkó László által javasolt kulturális centrumhoz, azzal a különbséggel, hogy a könyvtár ennek a sokoldalú szolgálatnak a tengelyében helyezkedik el - s nem olyan perifériális jelentőségű, mint sok hazai művelődési ház könyvtára, vagy a klubkönyvtárak többsége.

Általában szoros kapcsolat alakul ki a könyvtár és az iskola között. Sok könyvtár tart fenn fiókot iskolákban (de ezek a lakosságot, a felnőtteket is ellátó, komplett, a többi fiókokkal mindenben egyenrangú könyvtárak), s a könyvtárlátogatás (a gyerekek iskoláskoruk alatt - Tampereben - három ízben egész napot töltenek el a könyvtárban) az irodalomóra keretében a tantervben is szerepel. A teenagereknek külön részlegeik vannak, ugyancsak speciális butorokkal, hangszigetelt falakkal, mivel ez a korosztály inkább zenét hallgatni jár a könyvtárba, mint olvasni.

Multi-media

A "családi" könyvtár sokoldalúsága a dokumentumoknak is olyan változatosságát igényli, mint amit mi többnyire csak az "utópista" szaksajtóból ismerünk. A zenei részleg magától értetődően belefoglaltatik a közművelődési könyvtár fogalmába. Ezek felszerelése minden meglátogatott könyvtárban pazar, korszerű. A kapcsolóasztalok sokoldalú variációs lehetőséget biztosítanak, s egyszerre működtethető nyolc, tizenöt, vagy akár harminc lemezjátszó, ill. magnetofon. Ezek műsorát a legkülönbözőbb helyeken lehet fülhallgatóval hallgatni (hírlapolvasóban, teenager szobában, gyermek-részlegben), vagy fülhallgató nélkül, a koncertterem erősítőiből. A zenei gyűjtemények rangját a nagy alapterületek is jelzik; Lahtiban 400 m² áll a zenebarátok rendelkezésére. Tekintélyesek az állományok is: Täbyben 2800 lemez, a Läsesalongenben 5000, a sok egyéb szempontból is kiemelkedő Hvidovre-ban pedig 8000 darab. A lemezeket, magnószalagokat használják is: Täbyben havonta kb. 13 000 kérést teljesítenek, a Läsesalongenben pedig tizezret. A magyar viszonyok között elképzelhetetlen számú le-

hallgató helyéért sorba állnak, a könyvtár órákkal előre, esetleg csak másnapra fogad el előjegyzést. Számunkra különösen emlékezetes volt a még irni-olvasni sem tudó, 4-5 éves gyerekek látványa, akik a legnagyobb természetességgel hallgatták a meselemezeket - cipő nélkül, a szőnyegen hasonfekve, közben képeskönyvet lapozgatva, fejükön a hallgatóval. A zenei anyag kölcsönzésére nem alakult ki egységes gyakorlat. Az állományvédelmi megfontolásokon túl főleg a copyright megoldatlansága hátráltatja a szolgáltatások bővítését. A zenehallgatást (pl. Täbyben) a partitúra tanulmányozásával is össze lehet kapcsolni.

A lemezeket és magnetofonszalagokat természetesen nyelvtanulásra is felhasználják. A nagyobb könyvtárak igyekeznek beszerezni minden elérhető tanfolyami anyagot - az ismertebb nyelvektől a szuahéliig.

A magnetofonszalagok, illetve kazetták különleges és egyre terjedő felhasználási módja a vakok ellátása szalagra olvasott irodalommal.

A vizuális kultúra terjesztésére is jók a körülmények. Tamperében diapozitívot, Hvidovre-ban plakátot kölcsönöznek (kiválogatásuk bemutató vetítővel történik), Lahtiban pedig eredeti képzőművészeti alkotásokat lehet kölcsönözni (sőt akár meg is vásárolni - addig a képzőművészek tulajdonában maradnak).

A mikrofilm sem ismeretlen a köznévelődési könyvtárakban (leolvasót sok helyen láttunk, s mivel divatba jött a családkutatás, legtöbbször mikrofilmre vett anyakönyveket olvastak rajta). Természetesen az egyetemi könyvtárak mikrofilmállománya a legimpozánsabb (Tamperében pl. 6000 tekercs).

Elébe mennek az olvasónak

A kandináv közművelődési könyvtár nem passzív kiszolgáló intézmény, hanem dinamikus, a társadalomba mélyen belegyökerező, az emberek tudatában hétköznapi szinten jelen lévő szervezet. Azzá teszi mindenekelőtt szolgáltatásainak széles skálája, rugalmas alkalmazkodása a pillanatnyi igényekhez, s nem utolsósorban kényelmes, kellemes és hasznos helyiségei, épülete. Az épületek elhelyezése természetesen általában adott. De arra törekednek, hogy a könyvtárak minél közelebb kerüljenek az élethez, a forgalomhoz. Cukrászdával (Stockholm, Bokkafé), iskolával (Malmö-Fritisgård), orvosi rendelővel (Herttoniemi) építenek egybe könyvtárakat, a Läsésalongen pedig a főváros metróhálózatának szívében, közvetlenül a T-Centralen kijáratával szemben működik. Nem lehet kikerülni, s ebédidőben is sokan "beugranak" az ujságokat átlapozni, vagy egy lemezt meghallgatni. (Ugyancsak előnyös helyen fekszik - bevásárló központban - a malmö-rosengårdi fiók is.)

A skandináv államokban - különösen Svédországban és Dániában - a "jóléti" szociálpolitika programján belül igen nagy gondot fordítanak a bármilyen szempontból hátrányos helyzetbe került olvasók ellátására. A vakok Svédországban ingyenes magnetofont kapnak, s ennek segítségével használják a már említett szalagra vett irodalmat. (Täby pl. egy év alatt 1000 ilyen módon felvett művet kölcsönzött.) A csökkent látásuak és az öregek részére "öregbetűs" könyveket is beszereznek. A nagyothallók részére rendezett előadásokon hangerősítőt használnak. A mozgásukban korlátozottak tolokocsin is felkereshetik a könyvtárat, mivel számukra külön bejáratot, liftet, toalettet, nyilvános telefont és magasított asztalokat, ill.

alacsony polcokat építettek. (Svédországban 1969 óta törvény írja elő a középületek tervezésénél e szempont figyelembevételét.) Akik pedig - koruknál fogva vagy betegségük miatt - nem látogathatják a könyvtárat, azoknak házhoz szállítják a telefonon igényelt könyveket. (Az akció neve és jelszava: Boken kommer = jön a könyv!) Finnországban is több helyen nyújtanak ilyen szolgáltatást (pl. Turkuban), de a svédeknel elterjedtebb. A már sokszor példaképül állított Täby 1973-ban 5500 kötetet szállított az olvasók otthonába. A kölcsönzések megkezdését szakképzett könyvtáros látogatása előzi meg: felméri az igényeket, kialakítja a "keresőprofil", amelyen menetközben, újabb konzultáció során igazítani is lehet. Még a szellemi fogyatékosokra is gondolnak: a kiselejtezett könyvekből válogatnak számukra megfelelő olvasnivalót. Ezek mellett a külön szolgáltatások mellett természetesen letéti könyvtárakat is tartanak fenn, kórházakban, aggok házában, börtönökben.

A bevándorlók különleges gondokat okoznak a svéd közművelődési könyvtáraknak. Van olyan fiókkönyvtár Sockholm körzetében, amelynek közönsége nem kevesebb mint hatvannégy nyelvet beszél, legalább három írásrendszerben (latin, cirill, arab). A könyvtárak igyekeznek minden tőlük telhetőt megtenni, így az érintett nyelvek irodalmának - természetesen hézagos - beszerzésén túl különböző foglalkozásokat tartanak (ami főleg a gyermekek szocializációja, anyanyelvi, kulturális háttere megteremtése miatt nagy jelentőségű). Stockholm peremvárosai emellett egy-egy emigránsnyelvet patronálnak (némileg a mi kifejlesztés alatt álló nemzetiségi báziskönyvtárainkhoz hasonló célkitűzésekkel). A magyar irodalom patrónusa a Täby-i könyvtár. Stockholmon kívül is létezik emigránskérdés: Malmö körzetében a lakosság 40 %-a bevándorló vagy vendégmunkás, s magyarokkal, magyar nyelvű feliratokkal is több helyütt találkozhattunk.

Skandináviában most fedezik föl, hogy a könyvtárügy szempontjából az ipari munkásság is "hátrányos helyzetű". Mivel olyan hagyományokkal nem rendelkeznek, mint a mi szakszervezeti könyvtárhálózatunk, a városi könyvtár kísérletezik gyári letétek kialakításával. (Az akció 1970-ben a malmői Kirseberg fiókkönyvtárból indul el, de már Finnországban is, Dániában is terjedőben van.) Természetesen ez még csak a folyamat kezdete, s jelentős eredményekről nincs szó. Megjegyezzük azonban, hogy az ilymódon minden szempontból egységesnek megmaradó városi könyvtári rendszer több olyan előnnyel rendelkezik, amellyel a mi kettős hálózatunk nem dicsekedhet (az anyagi eszközök ésszerűbb tervezhetősége, a gépi kölcsönzés kiterjeszhetősége, az adminisztráció és az irányítás egysége).

Végül meg kell említeni a külterületi lakosság ellátását. A hatvanas évek eleje óta Skandináviában a bibliobuszok nem mennek ritkaságszámba. Számban, állomáshelyekben, felszereltségben és a kikölcsönzött kötetek mennyiségében egyaránt nagy a fejlődés. A nagyobb városokban (pl. Helsinkiben) három busz is fut, s kölcsönzési teljesítménye eléri az évi 600 000 kötetet. Gyakorlatilag az egész országot behálózó utvonalak révén mindenki viszonylag könnyen hozzájuthat a könyvhöz, folyóiratokhoz, sőt néhol még a helyben olvasás lehetőségéhez is.

Ilyen aktív könyvtári gyakorlat mellett nem csodálhatjuk, hogy a kölcsönzött kötetek száma is jóval magasabb a hazai adatoknál: Lahtiban 11,9 kötet, Helsinkiben 9,4, Rydben 12,4 stb. A lakosság nagyobb arányban (30-35 %) használja a könyvtárat, a könyvtárlátogatók kb. 40 %-a 14 éven aluli.

A könyvtárak irányítása és felügyelete

A könyvtárak felügyelete Skandináviában mindenütt a minisztériumok alá tartozik. (Konkrétan e feladatot Svédországban a Skolöverstyrelse, Dániában a Bibliotekstilsynet látja el. Finnországban külön állami felügyeletet nem szerveztek.) A pénzügyi támogatás elosztása tárgyalásakor már beszéltünk e szervekről. E funkció csökkenésével együtt növekszik a tanácsadói szerepkör és a kulturális ügyek kooperációján való munkálkodás jelentősége. Ilymódon bizonyos módszertani tevékenységet is folytatnak, nagy figyelmet szentelnek különböző technikai megoldásoknak a könyvtári fejlesztés terén (autiovizuális berendezések, új mediák stb.). A tanácsadói tiszteket kétféleképpen látják el, részben az egyes könyvtárak meglátogatásával, a helyszínen folytatott tárgyalások után, amikor is kialakíthatók az egyedi "diagnózisok", és testre szabott tanácsokat lehet adni az egyes könyvtáraknak (instruálás). Másfelől központi módszertani tevékenység is folyik, szakmai publikációk, konferenciák stb. formájában. Ugyanezek az intézmények a kivitelező szervezetei a könyvtári törvényben említett kooperációs tevékenységnek, pl. kölcsönzési centrumot tartanak fenn, amelyen keresztül a közművelődési könyvtárak és a tudományos könyvtárak állományának bármely egysége bárki számára elérhető. Ezeken a szerveken keresztül folyik a nemzetközi, de különösen a skandináv információcsere. A könyvtári felügyelet van hivatva a fehér foltokra irányítani a könyvtárak figyelmét. Erre jó példa az az 1966 után hozott dániai intézkedés, amely a legkisebb korosztály, az 1 éves kortól iskoláskorig terjedő réteg könyvtári ellátását szorgalmazza. Az intézkedés eredményeképpen e korosztály kölcsönzése ugrásszerűen megnőtt, részben a családi könyvtár intézményének, részben az óvodákkal való jó kapcsolatnak köszönhetően. Végül ezekben az intézményekben futnak össze a könyvtárral kapcsolatos statisztikák, ennek alapján a könyvtárügyi tájékoztató központ feladatát is ellátják.

A könyvtári és levéltári állomány védelméről tanácskoztak az UNESCO szakemberei

Az IFLA News 1974. No. 48. (16-18.p.) közleményét
B. KOZOCSA Ildikó tömörítette.

1973 november 19-21.-ig a párizsi UNESCO épületében konferenciát tartottak a Levéltárosok Nemzetközi Testületének (ICA) és a Könyvtáros Egyesületek Nemzetközi Szövetségének (IFLA) képviselői. Ez volt a két testület első kizárólag állományvédelemmel foglalkozó tanácskozása. Az összejövetelt az a felismerés tette időszerűvé, hogy igen sok a közös probléma; az egybegyülteket pedig az a szándék vezette, hogy a problémákat ésszerű és gazdaságos eszközökkel kíséreljék megoldani.

Három szakembercsoport képviseltette magát a tanácskozáson: levéltárosok, könyvtárosok és tudósok. A résztvevők legelőször abban állapodtak meg, hogy az együttműködésnek az alábbi feladatokra kell kiterjednie: